سبک زندگی در روستاها، شهرها و استان های ما (بخش هفتم)

آمده‌ام که سر نهم؛ عشق تو را به سر برم

آداب و رسوم ماه مبارک رمضان یکی از مباحث مهم فرهنگ مردم است که به واسطه قدمت خود، از قداست ویژه‌ای برخوردار است. متأسفانه در زندگی شهری و ماشینی، بسیاری از این سنت‌های زیبا به بوته فراموشی سپرده شده‌اند و بسیاری دیگر نیز کم‌رنگ‌تر شده‌اند و از آنجا که این رسوم زمینه ساز همبستگی در جامعه به ویژه در میان آحاد ملل مسلمان است، اهمیت فراوانی نیز دارد.

رمضان در آینه فرهنگ خراسان شمالی

راسان شمالی به واسطه تنوع اقوام به گنجینه فرهنگ شهرت دارد و این تنوع موجب شده تا مراسم بی‌شماری به مناسبت‌های ملی و مذهبی توسط مردم به‌ویژه در ماه مبارک رمضان زینت‌بخش محافل عمومی و خصوصی شود.

استان خراسان شمالی در شمال شرق کشور را به دلیل همزیستی بسیاری از اقوام و مذاهب ازجمله ترکزبان‌ها، کردها، قوم تات، ترکمن و فارس و البته بلوچ و فارس و عرب‌ها به گنجینه‌ای از فرهنگ‌ها می‌شناسند. این تنوع قومیتی موجب شده تا مراسم متنوع و ملی و مذهبی فراوانی در این نقطه از ایران اسلامی برگزار شود.

اگرچه این رسوم در گذشته‌های نه چندان دور ویژه و مختص هر قوم و زبان بودند اما امروزه و با گسترش ارتباطات و زندگی شهری بسیاری از این رسوم به محاق رفته و تنها شماری از آنها به‌صورت ویژه باقی مانده‌اند.

درحال حاضر می‌توان گفت بخش اعظمی از آداب ماه رمضان در خراسان‌شمالی در بین اقوام مختلف تقریبا مشترک بوده و نسل‌های جدید اقوام گوناگون این استان، به جز انگشت‌شمار مراسم خاص، چندان تمایلی به زنده‌نگاه‌داشتن رسوم ویژه خود نبوده و بیشتر تمایل به همپوشانی فرهنگی و اجرای برنامه‌هایی مشترک دارند.

آداب پیشواز رمضان در خراسان شمالی

در منطقه خراسان‌شمالی از دیرباز با فرارسیدن ماه مبارک رمضان جنب‌وجوش‌های مردم آغاز می‌شد و مردمان پاک و بی‌آلایش خالصانه خود را آماده میهمانی خدا می‌کنند.

با نزدیک‌شدن این ماه مردم استان برای نظافت خانه و کاشانه و مسجد محل خود اقدام می‌کنند و درواقع با نظافت و خانه‌تکانی به پیشواز بهار قرآن می‌روند تا بتوانند با فراغت و آسودگی خیال به انجام تکالیف دینی خویش بپردازند.

آداب ماه رمضان

در این نقاط عمومی پیر و جوان، زن و مرد برای پاکیزگی خانه، محله و مسجد و تکاپای خود دخیل می‌شوند، فرش‌های خانه و مساجد را می‌تکانند و وسایل آشپزخانه مساجد را شست‌وشو می‌دهند.

پس از اتمام نظافت منازل و مساجد نوبت به نظافت شخصی می‌رسد، در گذشته نه چندان دور در شستن یا هفت حمام موجود در بجنورد قدیم جای سوزن‌انداختن نبود، حمام‌هایی چون حمام سراب، حمام حاجرمی‌ها، کوثر، حمام نور، حمام رجاییان و حمام ملاک که دوشیزگه می‌شدند و آتش آنها نیز لحظه‌ای خاموش نمی‌شد.

بیدارباش سحری با چاوش‌خوان‌ها و تشت‌های مسی

در زمان‌های گذشته تشخیص زمان دقیق سحری به دلیل نبود امکانات مشکل بود بنابراین افراد از طریق حرکت ستاره‌ها زمان سحر را تشخیص می‌دادند. عشایر و کوچ‌نشینان و چوپان‌های خراسان‌شمالی چون بیشتر وقت خود را در بیابان سپری می‌کردند از این روش برای تشخیص سحری استفاده می‌کردند و در هنگام سحر نیز افراد خوش‌الحان با چاوش‌خوانی مردم منطقه را برای خوردن سحری بیدار می‌کردند.

در مناطقی که چاوش‌خوان وجود نداشت افراد با کوبیدن بر تشت‌های مسی که به اعتقاد آنان موجب ایجاد فضایی معنوی شده و آرامشی خاص به فضا می‌بخشید مردم را به عبادت کردن و خوردن سحری دعوت می‌کردند. در بجنورد در زمان سحری دو طبل نواخته می‌شد، طبل‌هایی آهنگین که هر کدام دارای معانی خاصی بودند.

آهنگ طبل اول بدین گونه بود که «قره خاتون تو پلو بیشر» یعنی پیرزن بلند شو غذا درست کن که خانم خانه را به برخاستن و آماده کردن بساط سحری دعوت می‌کرد و آهنگ طبل دوم می‌گفت: «قره خاتون قازانه دیشر» یعنی پیرزن دیگ غذا را پایین بیار، که درواقع به‌معنای آماده بودن سحری و موعد بیدارشدن سایر افراد خانواده بود. طبل سومی در کار نبود و موعد نواختن آن وقت اذان بود و صدای خوش مؤذنان بجنوردی، که با آن شروع یک روز روزه‌داری افراد را اعلام می‌کردند. در طول روز نیز هر کدام از افراد سراغ کار و بار خود می‌رفتند و لحظه‌ای از تلاش برای معاش دست نمی‌کشیدند، کشاورزان خراسان‌شمالی در مواردی که ماه مبارک رمضان با فصل تابستان قرین می‌شد در هوای بسیار گرم در مزارع خود مشغول دروی محصول بودند و در برابر گرسنگی و تشنگی طاقت‌فرسا تحمل می‌کردند.

> **در زمان‌های گذشته تشخیص زمان دقیق سحری به‌دلیل نبود امکانات مشکل بود بنابراین افراد از طریق حرکت ستاره‌ها زمان سحر را تشخیص می‌دادند. عشایر و کوچ‌نشینان و چوپان‌های خراسان‌شمالی چون بیشتر وقت خود را در بیابان سپری می‌کردند از این روش برای تشخیص سحری استفاده می‌کردند**

سفره‌های رنگین جایگزین افطاری‌های ساده و سنتی

در گذشته‌های نه‌چندان دور نوع غذاها در افطار مردم خراسان‌شمالی متناسب با فصل‌های سال تغییر می‌کرد به گونه‌ای که در فصل بهار غذاهایی همچون «فطیر مسکه والون» که درواقع نوعی غذا شبیه به آش دندونی و متشکل از گندم و نخود سالم به همراه روغن زرد حیوانی بود، استفاده می‌کردند.

«بارمه» از دیگر غذاهای مرسوم در فصل بهار ویژه ماه مبارک رمضان بود که از گندم نپوسانده، گوشت قورمه، روغن زرد و ادویه‌جات تهیه می‌شد. در میان «کرمانج»ها نیز رسم بود افرادی که تازه به سن شرعی روزه‌داری می‌رسیدند در هنگام افطار از سوی بزرگ‌تر خانواده هدیه و چشم‌روشنی دریافت می‌کردند، افرادی هم که به سن روزه‌داری نرسیده اما به دلیل علاقه به این فریضه الهی روزه می‌گرفتند نیز از سوی بزرگ‌ترهای فامیل جایزه دریافت می‌کردند.

دادن افطاری توسط بزرگ‌ترهای فامیل و دعوت از کوچک‌ترها از دیگر رسوم رایج در میان مردم این منطقه بود و پخت حلیم در ایام ماه رمضان در قهوه‌خانه و کافه‌ها و توزیع آن و پخت زولوبامیه و پشمک توسط قنادی‌ها از دیگر غذاها و شیرینی‌های ویژه این ایام بود که هنوز نیز رواج دارد.

صله‌ارحام رمضانی

دیدوبازدید و سرکشی از یکدیگر و عیادت از مریض ازجمله کارهایی است که مردم خراسان‌شمالی بعد از افطار انجام می‌دهند. کمک به محرومان و بردن افطاری برای آنها در طول ماه مبارک رمضان و به‌ویژه در شب‌های احیا از دیگر آیین‌های مرسوم بین مردم است. برپایی مراسم تقالی در قهوه‌خانه‌ها و خواندن شاهنامه، اسکندرنامه و مختارنامه و بازی‌هایی چون گل‌بازی، پادشاه و وزیر در حد فاصل افطار تا سحر از برنامه‌های جانبی ویژه این ایام است.

در مراسم بزرگداشت شب‌های قدر مردم استان از قاریان قرآن، بزرگان و ریش‌سفیدان محل، اقوام و خویشان و افراد نیازمند دعوت می‌کنند تا در مراسم احیاداری آنها شرکت کنند و بعد از افطار به خواندن قرآن، برگزاری مجلس روضه، دعا و نیایش ادامه می‌دهند و این مراسم تا اذان صبح ادامه دارد. یکی از رسومی که در شب‌های قدر انجام می‌شود شب‌زنده‌داری با قرائت قرآن، خواندن دعاهای جوشن کبیر و سایر ادعیه و قرآن به سر گرفتن است.

آداب عید فطر

مردم خراسان‌شمالی روز عید فطر، زکات فطریه را قبل از برآمدن خورشید به متولیان تقسیم و توزیع آن پایه خانواده‌های نیازمند می‌رساند و همچنین با شرکت در نماز عید فطر به سبب بهره‌مندی از نعمت روزه و توفیق در برگزاری مجالس و محافل مذهبی خدا را شکر می‌کنند. در هنگام عید فطر افراد در محیطی باز، همواره و خوش منظر به نام خرمنگاه دور هم جمع شده و پس از جمع‌آوری فطره نماز عید فطر را به‌جا می‌آورند.

آداب ویژه ماه مبارک رمضان در استان خراسان‌رضوی

در ماه رمضان مردم یکپارچه برای انجام تکالیف شرعی آماده می‌شوند و در جهت بجاآوردن این وظایف هر جمعیت و هر گروهی با آداب و تشریفات خاص خود مراسم رمضان را برگزار می‌کنند.

در خراسان نیز چند روز قبل از ماه رمضان مردم به نظافت و پاکسازی خانه‌ها و مساجد و حسینیه‌ها می‌پردازند. همچنین مردم مایحتاج ماه مبارک رمضان را قبل از فرا رسیدن این ماه تهیه می‌کنند.

یکی از رسوم پسندیده در ماه مبارک رمضان آشتی و ایجاد الفت بین افرادی است که به سببی از یکدیگر کدورتی به دل دارند. عقیده بر این است که اگر کسی روزه بگیرد در حالی که از بستگان یا برادر دینی خود کدورتی به دل داشته باشد روزه‌اش مورد قبول درگاه خداوند نیست.

در اکثر نقاط ایران روز آخر ماه شعبان را روز «کلوخ‌اندازان» می‌گویند. در این روز ضمن اینکه مردم دور هم جمع می‌شوند و به شادی و شادمانی می‌پردازند خود را برای ماه رمضان آماده می‌کنند. روز کلوخ‌اندازان بعضی‌ها در خانه یک روز کلوخ‌انداز خانواده جمع می‌شوند و بسیاری از مردم در صورت مناسب بودن هوا به باغ‌ها و گردشگاه‌های اطراف شهر و آبادی‌شان می‌روند. در مشهد نیز مردم روز کلوخ‌اندازان به بیرون از شهر می‌روند و آن روز را به شادی سپری می‌کنند. قابل توجه اینکه عده‌ای از مردم یک روز و بعضی دو تا سه روز قبل از ماه رمضان، روزه پیشوازی می‌گیرند.

در گذشته مردم ماه مبارک رمضان را با رؤیت هلال ماه آغاز می‌کردند به این صورت که مردم غروب روز آخر ماه شعبان به بالای مناره‌ها، گلدسته‌ها و پشت‌بام‌ها می‌رفتند و با نگاه دقیق در آسمان به جست‌وجوی ماه می‌پرداختند و در صورت مشاهده ماه اعمال مخصوص ماه رمضان را به‌جا می‌آوردند. امروزه نیز علاوه بر این کار، با استماع از صدا و سیما و شنیدن حکم مراجع جامع‌الشرایط، رمضان را آغاز می‌کنند. در مشهد عقیده دارند وقتی هلال ماه رمضان را دیدند باید به شمشیر نگاه کنند. اگر شمشیر نباشد به سبزه، گل، آب یا به چراغ نگاه می‌کنند.

در قدیم‌الایام برای بیدار شدن در سحرهای ماه رمضان و تشخیص وقت دقیق سحر از وسایل و روش‌های گوناگونی از جمله: ستارگان، بانگ خروس، صدای نقاره، طبل و شیپور، بوق حمام، توپ درکردن و چاکشیدن استفاده می‌کردند. اما امروزه زنگ ساعت متداول‌ترین وسیله‌ای است که آن را برای بیدار شدن در سحر استفاده می‌کنند. غیر از این مورد کوبیدن دیوار همسایه و یا به‌صدادرآوردن زنگ در یا تلفن و نیز صدای مناجات، از گلدسته‌های مساجد از دیگر روش‌های بیدار شدن در سحر می‌باشد.

نحوه بجاآوردن اعمال سحر و خوردن سحری در شهرها و روستاهای مختلف تفاوت‌هایی دارد. اما آنچه بیشتر معمول است به این‌صورت است که ساعتی به سحر مانده اهل خانه بیدار می‌شوند و وضو می‌گیرند و مشغول خواندن دعای سحر و قرآن می‌شوند. بعد از ختم دعا و قرآن نیت کرده و خوردن سحری را آغاز می‌کنند.

بعد از کسب و کار روزانه، روزه‌داران برای ادای نماز مغرب و عشاء به مسجد می‌روند و پس از خانه نماز بجا می‌آورند و نزد خانواده خویش افطار می‌کنند. آنهایی که در مسجد با جماعت نماز می‌خوانند اغلب در همان مسجد بین دو نماز روزه خود را باز می‌کنند. به این صورت که هر شب از طرف کسانی که نذر دارند خرما، زولبیا، بامیه، شیرینی یا حلوا بین نمازگزاران تقسیم می‌شود.

> **یکی از رسوم پسندیده در ماه مبارک رمضان آشتی و ایجاد الفت بین افرادی است که به سببی از یکدیگر کدورتی به دل دارند. عقیده بر این است که اگر کسی روزه بگیرد در حالی که از بستگان یا برادر دینی خود کدورتی به دل داشته باشد روزه‌اش مورد قبول درگاه خداوند نیست**

غذاهای افطار اغلب ساده و سبک است و روزه‌داران از خوردن غذاهای سنگین پرهیز می‌کنند. یکی از رسوم پسندیده در ماه مبارک رمضان افطاری دادن است و آنهایی که استطاعت مالی دارند چند روز از ماه رمضان را افطاری می‌دهند. در ماه مبارک رمضان در اغلب مساجد و تکایا و بسیاری از خانه‌ها ختم قرآن برگزار می‌شود و مردها و زن‌ها جداگانه در مجالس ختم قرآن شرکت می‌کنند.

شب‌های ماه رمضان واقعا شب‌های عبادت و نیایش است. انسان احساس می‌کند که جز توسل به درگاه الهی و ستایش ذات پروردگار راه دیگری ندارد و آن علاقه و کشش قلبی و عواطف انسانی و روحانی ایجاب می‌کند که انسان به‌سوی مجالس مذهبی و زیارت حضرت رضا علیه‌السلام و استفاده از مجالس و محافل مذهبی رهسپار شود و از برکات و فضایل و روحانیت این مجالس بهره‌مند شود. در این مجالس که یک ساعت بعد از افطار تا نیمه‌شب برگزار می‌شود ابتدا دو ساعت مراسم تلاوت قرآن مجید و تفسیر آن است و سپس مراسم روضه‌خوانی، وعظ و خطابه توسط واعظ درباره زندگانی ائمه اطهار و درباره مسائل مذهبی برگزار می‌شود و از مستمعین و حضار و مدعوین با چای، میوه، زولبیاوبامیه پذیرایی می‌شود. حدود نیمه‌شب مجلس تمام می‌شود.

ایام شهادت حضرت علی علیه‌السلام مصادف با روزهای نوزدهم، بیستم و بیست‌ویکم ماه مبارک رمضان است. در این ایام مسلمانان و دوستداران مولای متقیان در ماتم و حزن و اندوه فرو می‌روند و همه جا یکپارچه سیاهپوش می‌شود. کسب و کار و بازار یکسره تعطیل، و تعزیه و عزاداری در همه جا برپا می‌گردد. این ایام با شب‌های قدر مصادف است و شبیهان شب هنگام تا سحر به دعا و نیایش پروردگار مشغول هستند و در تمام مساجد و تکایا در سوگ امام، نوحه‌خوانی و سینه‌زنی بر پاست.

در مشهد روزهای نوزدهم و بیست‌ویکم هیات‌های مذهبی درحال سینه و زنجیرزدن به حرم مطهر حضرت رضا علیه‌السلام مشرف می‌شوند و پس از عزاداری در حرم به حسینیه‌ها و تکیه‌های خود برمی‌گردند. در دیگر شهرهای استان خراسان نیز دسته‌های سینه‌زنی و زنجیرزنی در خیابان‌ها راه افتاده و به عزاداری می‌پردازند.

شب‌های نوزدهم، بیست‌ویکم و بیست‌وسوم ماه مبارک رمضان؛ شب‌های احیا شیعیان تا سحر به عبادت و خواندن قرآن و دعا مشغول می‌شوند. بسیاری از مردم در مساجد و برخی هم در خانه اعمال و مراسم احیا را بجا می‌آورند.

روز بیست‌وهفتم ماه رمضان را که مصادف با کشته‌شدن ابن‌ملجم است، مردم جشن می‌گیرند و شادی می‌کنند. در این شب بازار انواع خوراکی‌ها ازجمله کله‌پاچه رونق بسیار دارد.

رمضانی خوانی رسم کهن خراسان جنوبی در رمضان

یکی از مراسم قدیمی ماه مبارک رمضان در بیرجند، خواندن «رمضانی» است. ماه رمضان در خراسان جنوبی همراه با آیین بومی و محلی خاصی است که البته درحال حاضر در مراکز شهرنشین رونق خود را از دست داده است.

از گذشته‌های نه‌چندان دور مردم بیرجند و روستاهای این شهرستان از فردای شبی که هلال ماه رمضان رؤیت می‌شود با مراسم و آیین‌هایی روزه‌داری را آغاز می‌کنند. با آغاز نخستین روز رمضان در وضع زندگی مردم تغییراتی حاصل می‌شود چراکه مردم بیشتر از هر کاری به عبادت پرداخته و مساجد رونق مضاعف می‌یابند.

در گویش بیرجندی کلمه رمضان «رمزا» تلفظ شده و ۱۱ ماه دیگر سال «سالگان» گفته می‌شود و با این نامگذاری «رمضان» را از ماه‌های دیگر ممتازی می‌کنند.

آداب و رسوم رمضان

مراسم رمضانی‌خوانی نوعی خبررسانی برای ماه رمضان است. شوخوانی آوایی برای تدارک سحری در خراسان‌جنوبی است. مناجات و شب‌خوانی «شوخانی» از نخستین شب رمضان آغاز می‌شود، بدین‌سان که هر شب برخی مردان خوش صدا پس از نیمه‌شب ۳ نوبت بر بالای بام خانه رفته و با صدای بلند به خواندن ادعیه و نیایش می‌پردازند که با این عمل، مردم با شنیدن صدای آنان از خواب بیدار شده و تدارک سحری را می‌بینند. این آیین هنوز در روستاهای بیرجند رواج دارد.

افطاری‌دادن

مجالس پررونق افطاری به‌ویژه دعوت افراد مسکین، فامیل و همسایگان دور و نزدیک از نمودهای بارز احیای سنت زیبای «صله‌رحم» در ماه مبارک رمضان در این شهرستان است. در این ایام مسلمانان و دوستداران مولای متقیان در ماتم و حزن و اندوه فرو می‌روند و همه جا یکپارچه سیاهپوش می‌شود. کسب و کار و بازار یکسره تعطیل، و تعزیه و عزاداری در همه جا برپا می‌گردد. این ایام با شب‌های قدر مصادف است و شبیهان شب هنگام تا سحر به دعا و نیایش پروردگار مشغول هستند و در تمام مساجد و تکایا در سوگ امام، نوحه‌خوانی و سینه‌زنی بر پاست.

در مشهد روزهای نوزدهم و بیست‌ویکم هیات‌های مذهبی درحال سینه و زنجیرزدن به حرم مطهر حضرت رضا علیه‌السلام مشرف می‌شوند و پس از عزاداری در حرم به حسینیه‌ها و تکیه‌های خود برمی‌گردند. در دیگر شهرهای استان خراسان نیز دسته‌های سینه‌زنی و زنجیرزنی در خیابان‌ها راه افتاده و به عزاداری می‌پردازند.

شب‌های نوزدهم، بیست‌ویکم و بیست‌وسوم ماه مبارک رمضان؛ شب‌های احیا شیعیان تا سحر به عبادت و خواندن قرآن و دعا مشغول می‌شوند. بسیاری از مردم در مساجد و برخی هم در خانه اعمال و مراسم احیا را بجا می‌آورند.

روز بیست‌وهفتم ماه رمضان را که مصادف با کشته‌شدن ابن‌ملجم است، مردم جشن می‌گیرند و شادی می‌کنند. در این شب بازار انواع خوراکی‌ها ازجمله کله‌پاچه رونق بسیار دارد.

رمضانی خوانی رسم کهن خراسان جنوبی در رمضان

یکی از مراسم قدیمی ماه مبارک رمضان در بیرجند، خواندن «رمضانی» است. ماه رمضان در خراسان جنوبی همراه با آیین بومی و محلی خاصی است که البته درحال حاضر در مراکز شهرنشین رونق خود را از دست داده است.

از گذشته‌های نه‌چندان دور مردم بیرجند و روستاهای این شهرستان از فردای شبی که هلال ماه رمضان رؤیت می‌شود با مراسم و آیین‌هایی روزه‌داری را آغاز می‌کنند. با آغاز نخستین روز رمضان در وضع زندگی مردم تغییراتی حاصل می‌شود چراکه مردم بیشتر از هر کاری به عبادت پرداخته و مساجد رونق مضاعف می‌یابند.

در گویش بیرجندی کلمه رمضان «رمزا» تلفظ شده و ۱۱ ماه دیگر سال «سالگان» گفته می‌شود و با این نامگذاری «رمضان» را از ماه‌های دیگر ممتازی می‌کنند.

آداب و رسوم رمضان

مراسم رمضانی‌خوانی نوعی خبررسانی برای ماه رمضان است. شوخوانی آوایی برای تدارک سحری در خراسان‌جنوبی است. مناجات و شب‌خوانی «شوخانی» از نخستین شب رمضان آغاز می‌شود، بدین‌سان که هر شب برخی مردان خوش صدا پس از نیمه‌شب ۳ نوبت بر بالای بام خانه رفته و با صدای بلند به خواندن ادعیه و نیایش می‌پردازند که با این عمل، مردم با شنیدن صدای آنان از خواب بیدار شده و تدارک سحری

افطار بر سر مزار در گذشتگان از دیگر رسوم مردم خراسان جنوبی است

سرزدن به مزار رحلت‌کنندگان از دنیای فانی به جهان باقی در روزهای پنجشنبه هر هفته، در این ماه از رونق فزون‌تری برخوردار می‌شود و برخی نیز با حضور سر قبر عزیزان ازدست‌رفته خود روزه را افطار می‌کنند.

آداب بیست‌وهفتم

مراسم ملافه‌زنی یا کفجلیزی ازجمله دیگر مراسمات است که ویژه بانوان بوده و به روایتی نوعی شادی به‌خاطر کشته‌شدن ابن‌ملجم مرادی در روز ۲۷ ماه مبارک رمضان است.

در این مراسم خانم‌ها صورت خود را می‌پوشانند و سپس با یک ملافه به حیاط مردم می‌زنند و می‌گویند «بیست‌وهفتمو هستم» آنها همچنین به همراه خود یک سینی، شانه، سرمه‌دان و آینه نیز داشتند، وقتی صاحب‌خانه بیرون می‌آمد به بی‌بی هفتمو مقداری پول می‌داد و او با این پول برای خود پارچه می‌خرید و این پارچه تا قبل از ۲۷ رمضان باید دوخته و به تن می‌شد چراکه این اقدام در حقیقت نوعی شادی به همراه داشت.